

«TURKISM AND THE SOVIETS» - By Charles Warren Hostler, London, George Allen and Unwin Ltd. 1957, sayfa XIV - 244

Bugünkü Türk dünyası, Balkanlardan başlayarak doğuda Mogolistan'a ve kuzeyde orta Volga (İdil) havzasına ve Sibirya'ya kadar uzanan geniş bir bölgeyi kaplamaktadır. Bu bölgede, başta Anadolu ve Rusya Türkleri olmak üzere 55 milyon (1952 de) Türk yaşamaktadır. «Anadolu, Rusya ve diğer yerlerde yaşayan Türk kimdir? Bunlar gerçekten bir nevi «dağınık bir millet» mi teşkil ederler yoksa sadece birbirlerine akrabalığı olan topluluklar mıdır? Bu insanlara yön veren ruh (spiritus moves) nedir? Milliyetçilik mi, komünistlik mi, bağımsızlık şiarı mı yoksa Slav dünyası veya (Anadolu Türkleri durumunda olduğu gibi) Batı camiası içinde eriyip gitmiye doğru yavaş bir temayül mü? Türk topraklarının dış dünya ile olan ideolojik ve politik bağları nelerdir? Müslümanlık mı, Batılılık mı yoksa bölgesel bir ülkü olarak Türkçülük (Pan - Turkism) mü?» (sayfa 2)

İşte Charles Warren Hostler, Türk, Rus ve Batı kaynaklarından da faydalanarak, Türklerin yaşadıkları bazı yerleri ziyaret ederek ve bu alanda emek sarfetmiş birçok yetkili kişilerle bizzat görüşerek on yıllık bir çalışma sonunda meydana getirdiği kıymetli eserinde bu soruları bilimsel bir şekilde cevaplandırmağa çalışmaktadır. Yazar önce «Türkçe konuşan halkların üç ayrı sosyo - politik ve kültürel bölgede yaşadıklarını» belirttikten sonra diyor ki :

«Anadolu Türklerinin kendi devletleri vardır ve burada onlar ezici çoğunluğa sahiptirler. Rusya Türkleri, Sovyetlerin *parçala ve hükümet (divide et impera)* siyaseti ile birbirlerinden ayrılmış ve dış dünya ile münâsebetleri kesilmiş durumdadırlar. Çin Türkistanında (Sinkiang), Afganistanda ve İrandaki Türkler ise siyasal ve kültürel bakımdan az gelişmişler ve başlarındaki Türk olmıyan hükûmetleri tarafından derece derece baskı altında bulundurulmaktadır» (sayfa VI).

«Dünyadaki Türk Halkları» na kitabın hacmine göre genişçe bir bö-

lüm (bölüm II, sayfa 4 - 83) ayrılmıştır. Bu bölümde genel olarak Türklerin menşeleri, fizikî vasıfları, tarihçeleri anlatıldıktan sonra çeşitli Türk toplulukları teker teker ele alınmakta ve herbiri hakkında değerli bilgiler verilmektedir. Türk dünyasının ne kadar dağınık olduğu ve Dünya Türklerinin ne kadar çeşitli adlar altında anıldığı bu bölümde pek açık bir şekilde görülmektedir. Bu dağınıklığın en parlak örneğini de, gene Sovyetlerin *divide et impera* siyasetinin sonucu olarak, Rusya Türkleri vermektedir. Sovyetler Birliğinde yaşayan Türkler şu şekilde teşkilâtlandırılmış bulunmaktadırlar : Beş tane «Türk» Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti - Azerbaycan, Kazak, Kırgız, Türkmen ve Özbek. Altı tane Muhtar «Türk» Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti - Başkurt, Çuvaş, Kırım, Karakalpak, Tatar ve Yakut: Nihayet dört tane Muhtar «Türk» Bölgesi - Gorno - Altay, Karaçay, Khakas ve Tuvin, Sovyet idarecileri, bu toplulukları birbirlerinden daha da ayırmak için bu kadarla da yetinmemiş ve ellerinden gelen her çareye başvurmuşlardır ve vurmaktadırlar. Meselâ bütün bu Türk topluluklarına 1930 larda kabul ettirdikleri müşterek Türk (Lâtin) alfabesini 1940 larda her Türk topluluğu için ayrı birer Slav (Kiril) alfabesiyle değiştirmişlerdir. Dikkate değer diğer bir tarafta Sovyetlerin bu toplulukları Türk adıyla anmamalarıdır. Türkistan'ın adını bile Sovyet Orta Asyası şekline sokmuşlar ve Türkistan kelimesini kayıtlardan silmişlerdir. Yazar, her Türk topluluğunun menşesini, dağılışını, miktarını anlattıktan sonra diğer Türklerle olan benzerliğini, yahut başka bir deyimle, Türklük karakterlerini belirtmektedir. Buradan anlaşıldığına göre, birkaç topluluk bir dereceye kadar istisna edilirse, bütün bu çeşitli Türk gurupları millî karakterlerini ve dillerini muhafaza etmektedirler ve birbirleriyle kolayca anlaşabilmektedirler. Kırk yıllık Sovyet idaresi, bu toplulukları ruslaştırmaya muvaffak olamamıştır.

«Türkçülüğün doğuşu ve gelişmesi» ne ayrılan bölümde (bölüm III, sayfa 95 - 114) «birçok araştırmaların Türk milliyetçiliğini XIX. yüzyılda doğmuş yeni zamanların bir vakıası olarak görmeğe temayül ettikleri» belirtiliyor (sayfa 85). Fakat yazarın kanaatine göre, Türk milliyetçiliğinin tarihi daha eskidir. Fakat «kelimenin dar anlamıyla modern milliyetçiliğin Türkiye'de doğuşu, 1826 ve 1839 islahatlarıyla başlar» (sayfa 92) ve «Batı menşelidir» (s. 91). Yazar diyor ki :

«Özet olarak, Türk milliyetçiliği yüzyıllık tarihî bir vakıadır ve onun ilk görünüşü, Türk dilinin yayılması şeklinde olmuştur. Fethedilen Anadolu'nun XI - XV. yüzyıllarda türkleştirilmesi, Türk milliyetçiliğinin varlığına ve dinamizmine ilk işarettir.

Milliyetçilik, Osmanlı devrinde gizli fakat kuvvetli idi; bu devre,

millî menfaatin milliyetçiliği kamufle ettirdiği bir devredir. Genişleme, ancak Osmanlılık ve İslâmlık gibi büyük ülkelerin (pan - ideals) yayılmasıyla mümkündür.

1908 Genç Türk ihtilâli, Türk olmıyan unsurların Osmanlı İmparatorluğundan soğumaları ve nihayet Batı tipindeki Milliyetçiliğin tesiri, «idareci sınıfın» gizli millî şuurunu yeniden canlandırdı ve İmparatorluğun dağılması, milliyetçilik dalgasının son engelini de ortadan kaldırdı». (Sayfa 113 - 114).

Kitabın dördüncü bölümü, Pantürkizm başlığını taşımaktadır. «Pantürkizm, bütün Türkleri siyasal ve kültürel bakımdan birleştirmeyi hedef tutan bir harekettir» ve «XIX. ve bilhassa XX. yüzyıla ilgili modern bir vakıadır» (s. 115) denildikten sonra Batı (Osmanlı ve şimdiki Türkiye) Türkleri ile Doğu (başlıca Rus - Sovyet İmparatorluğu) Türkleri arasındaki Pantürkizm cereyanları anlatılmaktadır. Doğu Türkleri arasında pantürkizmin gelişmesi daha önce başlamıştır ve biraz ayrı bir özellik gösterir. «Rusya'da İslâmlıkla Türkçülük birbirine karışmaktadır ve bu da tabiidir, çünkü Rusya Türklerinin % 90 ı müslüman olduğu gibi, Rusya müslümanlarının da % 90 ı Türktür» (s. 116). Sonra bu iki cereyan sık sık birbirine karıştırılmaktadır. Rusya Türklerinin uyanışı, XIX. yüzyılın ortalarında başlar. Bunda, Mercanî, Nasırî ve diğer öncülerden sonra en büyük rolü İsmail Gaspıralı (1851 - 1914) oynamıştır. *Dilde, fikirde, işte birlik* şiarını ortaya atan Kırımli Gaspıralı, çıkardığı *Tercüman* adlı haftalık gazete ile bu birliği sağlamak yolunda pek büyük ve «tarihî» bir hizmette bulunmuştur. Tahmin edileceği gibi, Rusya Türkçüleri çok güç şartlar altında çalışmışlardır. 1905 Rus ihtilâli, bu milliyetçilere kısmî bir serbesti vermiş fakat bu da çok kısa ömürlü olmuştur. 1907 den sonra Rusya Türkçüleri gene şiddetli baskı ile karşılaşmışlar ve takibata uğramışlardır. «Türk - Tatar liderlerinin Rusya'dan (Türkiye'ye gelişi, 1907 den sonra Rusya'da liberalizmin bastırılması ve 1914 - 1918 savaşının yaklaşması Pantürkizmin ağırlık merkezinin Rusya'dan Türkiye'ye kayması sonucunu vermiştir.» (s. 137)

Pantürkizmin gelişmesinde Batılı Türkologların ve Türk dostlarının rolleri de büyük olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunda Pantürkizm cereyanı nispeten daha sonra gelişmeye başlamıştır. Pantürkizm cereyanı zaman zaman hızlanarak veya yavaşlayarak bugüne kadar devam etmiştir. Bugün dünya Türklerini birbirine bağlayan şey, Pantürkizmdir. Panislamizm, bilhassa Rusya Türkleri arasında zayıflamıştır. Türkleri, Mogolları, Finleri ve Macarları birleştirmeyi hedef tutan Panturanizm ise bir ütopyadır. Geriye kala kala Pantürkizm kalmaktadır.

Kitabın son bölümünde yazar şu sonuca varmaktadır :

«Sovyetler Birliğinin Türk bölgeleri, Sovyetler ve... Sovyet idareci-
leri için şüphesiz birer mesele olarak gelişmekte devam edeceklerdir....
Doğu Türkistan da dahil Türk - Tatar toprakları gittikçe gerçek bağımsızlığa doğru gidecektir. Bu geniş bölge, muhtemelen Batı Türklerine yaklaşacak ve belki de onlarla birleşecek olan bir veya daha fazla Müslüman Türk devletinin bir parçasını teşkil edecektir.» (sayfa 206)

Pantürkistlerin siyaseti, Karaçay, Balkar ve Kırım tipi Sovyet Rus katliamlarını tahrik etmekten ziyade, sadece kendi Türk topraklarında Türk millî birlik hislerini kuvvetlendirmek ve beklemek ve gözetlemektir» (sayfa 206)

Görüldüğü gibi, Pantürkizm ülküsünün gerçekleşmesi en çok Sovyet İmparatorluğunun zararına olacaktır. Bu yüzden Türkçülüğün baş düşmanı bugün Sovyet Rusyadır. Kısacası, Türkçülük dâvasıyla Sovyetler çok yakından ilgilidir. Bu sebepten olacak, yazar da kitabına «Türkçülük ve Sovyetler» adını vermiştir.

Yazarın ele aldığı konu, çok çetin bir meseledir. Çünkü, «tarafsız ve tamamiyle bilimsel malzeme az ve eldedilmesi çok güçtür.» Bununla beraber yazar, bu ağır işin altından kalkmıştır denilebilir. Belki kitabın eksiklikleri yok değildir. Fakat Mr. Hostler, gene de Türk dünyasını ve Türklerin meselelerini konu olarak alan literatüre kıymetli ve tarafsız bir eser daha kazandırmıştır. Kitabın sonuna bazı Pantürkist liderlerinin kısa biyografileri, 300 kadar eseri içine alan geniş bir bibliyografya ve nihayet bir de endeks eklenmiş olması, eserin değerini bir kat daha arttırmaktadır. Kitabın Türkçeye çevrilmesi, ayrı bir kazanç olacaktır.

BİLAL N. ŞİMŞİR

«PAN - SLAVISM : Its History and Ideology» - By Hans Kohn,
University of Notre Dame Press
Notre Dame, Indiana, 1953, sayfa X - 356

Balkanlar'dan Mogolistan'a kadar uzanan Türk dünyası yanında, Orta Avrupa'dan Büyük Okyanus'a kadar varan çok daha geniş bir Slav dünyası vardır ve 55 milyon Türkün karşısında tahminen 195 milyon (1950 de) Slav yaşar. Nihayet Pantürkizme mukabil bir Panislavizm cereyanı vardır. Bu cereyanın mahiyeti nedir? Nasıl başlamış, ne şekilde gelişmiş ve bugün ne haldedir?

Bu soruları tam olarak cevaplandırabilmek için, milliyetçilik üzerine yazdığı çeşitli eserlerle dünya çapında şöhret yapmış olan, meşhur ilim adamı Hans Kohn'un *Panislavizm - Tarihi ve ideolojisi* adlı kitabını mutlaka okumak gerekir. Burada, birkaç sayfa içinde, yapılacak bir tahlil, eserin değeriyle mütenasip olmayacaktır.

Kitabın özelliği, yalnız bu konuda «ilk İngilizce eser» olmasında değil, fakat aynı zamanda bütün Slav kaynaklarından mükemmel bir şekilde faydalanılarak yazılmış oluşundadır. Zaten, bu konuda, Slav kaynaklarından faydalanılmadan yazılacak bir eser eksik olurdu. Fakat faydalanmadan faydalanmaya fark vardır. Burada yazar, ayrı ayrı her Slav milletinin edebiyatına, şiirine derin bir şekilde nüfuz ederek, buralardan en canalıcı parçaları, mısraları çekip çıkarmasını, bunları sağlam bir mantıkla ve vukufla kompoze etmesini bilmiştir. Öyle ki, bizde çok bahsedilen, fakat mahiyeti pek te iyi bilinmiyen Panslavizm ve Slav dünyası gibi karanlık bir sahaya kuvvetli bir ışık tutulmuş gibidir. Bu eser, Batı dillerinden başka yabancı dil, bilhassa Slav dillerini, bilmeyen bir kimseye yepyeni bir ufuk açmaktadır. Bence eserin asıl değeri buradadır.

Panislavizm cereyanı, üç bölüme, daha doğrusu 45 er yıllık üç devreye ayrılarak incelenmiştir. Birinci devre (1815 - 1860) *Pan - Slavism and The West* başlığını, ikinci devre (1860 - 1905) *Pan - Slavism and Russian Messianism* başlığını ve üçüncü devre (1905 - 1950) de *Pan - Slavism and the World Wars* başlığını taşır. Bundan sonra Notlar, Bibliografya ve Endeks kısmı gelmektedir. Notların, sayfa altlarına değil kitabın sonuna eklenmiş bulunması, bunların bazan bütün bir sayfayı aşan uzun izahlar şeklinde olmalarından ileri gelse gerek.

«Panislavizm, din, medeniyet ve tarihlerinin farklılığına rağmen, çeşitli milletlerin sadece dil yakınlığına dayanarak birbirleriyle yakınlaşmalarını ister» (sayfa. 1). «Milliyetçilik çağı çerçevesinde mütalâa edilebilecek» olan bu cereyan, «Orta ve Doğu Avrupa aydınlarının siyasal uyanışlarının bir eseridir.» «Ruslar dahil, Slav aydınları arasında, XIX. yüzyılın ilk yarısında millî şuurun uyanmasına yardım eden tesirler. Moskova'dan veya Petersburg'tan değil, fakat Fransız İhtilâlinden, Romantik şiirden ve Alman idealist felsefesinden gelmiştir» (sayfa 4).

Yazarın fikrine göre, «Rus emperyalizminin menşei, Panislavizm değildir. XVIII. yüzyılda ve XIX. yüzyılın başında Rus yayılmasının sebebi, Slav birliği hakkında herhangi bir arzu değil, fakat Büyük Rusya emelleri ve Ortodoksluk ideolojisidir.» (sayfa 5). Panislavizm cereyanı, önce Ruslar arasında değil, Batı Slavları arasında doğmuştur. Başlangıçta, dil, edebiyat ve kültür meseleleri üzerinde durulmuştur. Panislavizm kelimesi ilk defa 1826 da bir Slovak yazarı tarafından kullanılmıştır. Panislavizmin babaları da gene Jan Kollar (1793 - 1852) ve Pavel Josef Šafarik (1795 - 1861) adlarında iki Slovaktır. Bunlardan Kollar, Panislavizmin ilk şairi, Šafarik te ilk ilim adamıdır. «Batı Avrupada modern manada milliyetçilik devlet adamlarının ve siyasî liderlerin eseri olduğu halde, Orta ve Doğu Avrupada milliyetçiliği yaratanlar, şair, filolojist ve tarihçilerdir.» (sayfa. 18). Slovak ve Çeklerden sonra Panislavizm, Güney Slavları arasına yayılmıştır. Bunda, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu zararına genişlemesinin de büyük rolü olmuştur. (s. 51). Slavlar arasındaki temaslar, milliyetçilik hislerini geliştirmiş, fakat Panislavizmin gerçekleşmesine mani olan şey de çeşitli Slav grupları arasında bu aşırı milliyetçilik cereyanları olmuştur. «Büyük Slovakya» hülyaları, «Büyük Sırbistan» emelleriyle çatışmış, Sırplarla Hırvatlar, Bosna - Hersek yüzünden, Bulgarlarla Sırp lar da Makedonya yüzünden birbirlerine adetâ düşman kesilmişler ve Sırp lar Bulgarların Slav olup olmadıklarını bile münakaşa etmişler.

«Tıpkı 1789 yılının Fransada oynadığı rolü, 1848 yılı Orta Avrupada oynamış ve bu yıl, Avusturya Slavlarının millî uyanış yılı olmuştur. Aynı yıl, Parg'da birinci Panislavistler kongresi toplanmıştır. Burada, daha çok Avusturya Slavlarının durumları, diğer Slav veya Slav olmayan milletlerle münâsebetleri.. münakaşa ve müzâkere edilmiştir.

Batı ve Güney Slavlarından sonra Panislavizmin Rusya'da geliştiği görülmektedir. Kırım Harbi (1853 - 1856) sırasında Batılıların Osmanlı İmparatorluğu ile birleşmeleri, Alman ve İtalyan millî birliklerinin kurulmaları... gibi sebepler, Rus yazarları arasında kuvvetli bir Panislavizm cereyanının doğmasına yardım etmiştir. (s. 130). Diğer «Slav kardeşlerden» ve Slavları birleştirmek hususundaki Rusya'nın «tarihî mis-

yonundan» sık sık ve aşırı bir dille bahsedilmeye başlanmıştır. Bu durum, öteden beri, liberal ve muhafazakâr bir çok yazarlar ve siyaset adamları tarafından işaret edilen Rus tehlikesi üzerine Avrupalıların dikkatini bir defa daha çekmiştir. Bu devirde, Panislavizmin ve daha doğrusu Rus emperyalizminin emellerini ortaya koyan Nikolay Yakoloviç Danilevski (1822 - 1885) adında bir Rus Panislavisti olmuştur. Danilevski'ye göre, Rusya'nın gerçekleştireceği Panislavist Birliğinin sınırları içine, bugünkü Rusya, Polonya, Çekoslovakya, Yugoslavya ve Bulgaristan; Slav olmıyan Romanya, Arnavutluk, Macaristan; Adaları, Girit'i, Kıbrıs'ı ve Anadolunun Ege denizi kıyılarını da ilhak edecek olan Yunanistan, ve nihayet İstanbul ve civarı girecektir. Burada dikkati çeken taraf, Danilevski'nin bu projesinin, İstanbul ve Yunanistan hariç, 1945 yılında Stalin tarafından gerçekleştirilmiş olmasıdır.

İkinci Panislavistler Kongresi, 1867 yılında Moskova'da toplanmıştır. Burada Rus Emperyalist emelleri bir defa daha ortaya çıkmıştır. Rus delegeleri, Panislavizmin gerçekleştirilmesi için, bütün Slavların tek bir dil (Rusca), tek bir din (Ortodoks dini) ve tek bir yazı (Kiril alfabesi) kabul etmeleri gerektiği fikrini savunmuşlardır ki bu, Batı Slavlarının ümitlerini kırmış ve Rusya'ya güvenmelerine sebep olmuştur. Onlar, eşit haklara sahip ve millî benliklerini muhafaza edecek Slav devletlerinden müteşekkil liberal bir federasyon istiyorlardı. Bu anlaşmazlık yüzünden, tekrar toplanması kararlaştırılan Panislavistler kongresi tam 40 yıl toplanamamıştır.

İlk milliyetçi Rus çarı, 1881 de II. Aleksandr'ın katli ile yerine geçen III. Aleksandr (1881 - 1894) olmuştur. III. Aleksandr zamanında Rusya bir Rus milliyetçiliği politikası gütmüş ve idaresi altındaki Rus olmayan milletleri, bu arada Polonyalı ve Beyaz Rus gibi Slavları da, ruslaştırmak yolunu tutmuştur. Bu durum, Panislavistlerin bir dereceye kadar Rusya'dan soğumalarına sebep olmuştur. Rusya, Panislavizm siyaseti değil, aşırı bir Rus milliyetçiliği siyaseti güdüyordu. Fakat 1904 - 1905 Rus - Japon savaşı Rus politikasında yeni bir dönüm noktası olmuş ve Rusya'nın tekrar yakın doğuya, Balkanlara İstanbul üzerine gözlerini çevirmesi yani tekrar Panislavizm siyasetini ele alması sonucunu vermiştir.

Diğer taraftan, Batı Slavları arasında da bu sıralarda tekrar Panislavizm cereyanı kuvvetlenmeye başlamıştır. Sırp, Panislavizm aleyhtarları olan kralları I. Aleksandr, bir suikast sonunda öldürmüşler ve yerine kendi dâvalarına hizmet edecek olan I. Petro'yu (1903 - 1921) getirmişler ve tekrar Rusya'ya doğru dönmüşlerdir. Aynı şekilde diğer batı Slavları arasında da Panislavizmin tekrar kuvvetlendiği görülmektedir.

Birinci Dünya savaşının yakın sebebi, bu panislavist cereyandır. Avusturya İmparatorluğunun yıkılmasında (Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasında olduğu gibi) Panislavizm büyük rol oynamıştır.

Birinci dünya savaşı sonunda Batı Slavları bağımsızlıklarına kavuşmuşlar ve Avrupa'da üç yeni Slav devleti doğmuştur: Polonya, Çekoslovakya ve Yugoslavya. Fakat harpten sonra bu Slav milletlerinin araları pek iyi olmamıştır. Meselâ 1938 de Polonya, Çekoslovakyanın paylaşılmasına katılmaktan çekinmemiştir. Diğer taraftan 1930 yıllarına kadar Rusya da da Panislavizm unutulmuş gibidir. Fakat İkinci Dünya Savaşı yaklaşırken Panislavizm ve bilhassa Rus milliyetçiliği tekrar ve kuvvetle canlanmıştır. Bu yeni Stalinist Rus milliyetçiliği, yazarın kanaatine göre, Hitlerin zaferlerine belki çok şey borçludur. Rus milliyetçiliği, Almanların Rusya'ya saldırımları üzerine (1941 de) tekrar Panislavizm şekline bürünmüş ve bu hususta şiddetli bir propagandaya girişilmiştir. Nihayet Harp sonunda stalin, 75 yıl önce Danilavski'nin ortaya koyduğu Panislavizm birliğini, Kızıl Ordu sayesinde gerçekleştirmiştir. Panislavizmin geleceğinin ne olacağı ise, malûm değildir.

BİLAL N. ŞİMŞİR